

DOI: <http://doi.org/10.15407/bv2020.03.014>

УДК 025.133:004.9]:025.173:027.7:378.4(477.54-25)

Олена Бабічева,заступник директора, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6650-3060>Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022 Україна
e-mail: o.g.babicheva@karazin.ua

«Електронний архів періодичних видань Karazin.Back2News»: перший досвід створення відкритих повнотекстових ресурсів у вітчизняних бібліотеках

Стаття знайомить з досвідом створення відкритих повнотекстових ресурсів на прикладі реалізації проєкту «Електронний архів періодичних видань Back2News» у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Висвітлюються етапи створення архіву, його організація, функціональні властивості, переваги, зокрема такі, як можливість приєднання до проєкту інших бібліотек, архівів з метою збирання якомога більш повної та якісної цифрової колекції періодики України для масштабної репрезентації національної культурної спадщини.

К л ю ч о в і с л о в а: періодичні видання ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна, оцифрування газет, цифровий архів, повнотекстові ресурси, відкритий доступ.

Актуальність проблеми. Оцифрування бібліотечних фондів для їх збереження та широкого використання – один із перспективних напрямів роботи сучасних бібліотек. У багатьох країнах успішно розвиваються національні цифрові (дигітальні) бібліотеки, створені за державними програмами з оцифрування документної спадщини у співпраці з різними установами та за фінансової підтримки держави, фондів, окремих спонсорів. Вивчення досвіду роботи Латвійської національної цифрової бібліотеки Letonica, Національного цифрового архіву Польщі NAC та інших зарубіжних інституцій надихнуло нас на створення цифрового архіву і в Україні. На даний момент створення цифрових архівів у нашій країні істотно відстає від зарубіжної практики. В Україні ще немає комплексної системи, чіткої координації оцифрування в масштабах держави. У нас відсутня національна програма, яка б мала законодавче забезпечення та гарантовану фінансову підтримку щодо створення та розвитку подібних цифрових архівів.

Хоча в останні роки спостерігається позитивна, хоч і повільна, динаміка в цій галузі – вітчизняні бібліотеки почали самостійно або у співпраці з партнерами створювати колекції власних цифрових ресурсів. Ініціатива створення таких колекцій пов'язана насамперед з необхідністю збереження культурної спадщини, забезпечення її доступності найширшим колам населення шляхом створення відкритих цифрових архівів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з пріоритетних напрямів розвитку Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (далі – ЦНБ) є оцифрування фонду, в першу чергу, колекцій рідкісних і цінних документів.

Нашою бібліотекою вже ухвалено цілу низку рішень у цьому напрямі. Багато з них реалізовані. Так, цифрові копії документів з Фонду книжкових пам'яток ЦНБ представлені у всесвітньо відомих базах даних: у Всесвітній цифровій бібліотеці (World Digital Library (WDL) представлено електронні копії 9 документів – персидської рукописної книги XVII ст., грецьких рукописних книг XIV, XVIII ст. та 6 випусків першого українського сатиричного журналу «Харьковский демокрит»; у Європейській цифровій бібліотеці «Europeana» представлено 22 документи, надані метадані 52 документів XIV–XX ст.; створено і представлено на сайті бібліотеки «eScriptorium» архів оцифрованих рідкісних видань і рукописів з фондів ЦНБ, який становить понад 8,5 тис. од. У бібліотеці також надається доступ до «Архіву української періодики онлайн LIBRARIA», у якому представлена газета «Утро» з фонду ЦНБ.

Одним з останніх проєктів Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна є «Електронний архів періодичних видань Back2News» (<http://back2news.org/>), який було започатковано у 2018 р. Спільно з Фондом культури та інновацій FUTURA (м. Київ), компанією ТОВ «Цифрова країна» (м. Київ) та за підтримки Українського культурного фонду.

Завдання проєкту – формування такого електронного архіву періодичних видань, який давав би можливість, по-перше: об'єднати онлайн-ресурси бібліотек, архівів, музеїв, інших наукових закладів; по-друге: забезпечити відкритий онлайн доступ до періодичних видань, що видавалися на території України з єдиного інтерфейсу; по-третє: здійснювати пошук інформації за текстами історичних документів. Такий архів у світовому контексті мо-

же компонуватись із вже існуючою тенденцією створення газетних онлайн-архівів, особливо в країнах Європи.

«Електронний архів періодичних видань Back2News» сприятиме висвітленню історії рідного краю, забезпеченню більш широкого доступу до історичних даних нашої культурної спадщини для різних груп суспільства, розумінню української культури, історії, географії, економіки, політики, пропонуватиме нові інструменти для досліджень.

Чому ми зосередилися саме на періодиці? Періодика завжди була наймасовішим і найдоступнішим джерелом інформації, вона активно впливає на життя суспільства, на перебіг соціальних процесів, віддзеркалює епоху і відображає на своїх сторінках різноманітні, найбільш значні явища та події – політичні, соціальні, економічні, культурні. Газети і журнали є важливою частиною фондів наукових, університетських та публічних бібліотек. Вони використовуються для задоволення різних читацьких запитів – наукових, культурних, освітніх та ін. Останнім часом інтерес дослідників до власного регіону, краю дедалі більше зростає. Важко назвати будь-яке джерело, яке висвітлює життя краю, регіону так, як це робить газета. Водночас, газети, з їх великими форматами і особливо тонким папером, піддаються сильному фізичному впливу під час роботи з ними, тому саме вони потребують збереження оригіналів шляхом їх консервації після оцифрування. У користування відвідувачів мають надаватися цифрові копії.

У 2013 р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України Фонд книжкових пам'яток Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна було включено до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання (№ 650-р від 28 серпня 2013 р.). Цей ресурс за своїм складом є унікальною частиною фонду нашої бібліотеки. Тут зосереджені надбання духовної культури людства. Він представлений рукописними, рідкісними і цінними документами XII–XXI ст. – пам'ятками вітчизняної і світової культури (рукописи і рукописні книги та архівні документи XII–XX ст., стародруки XV–XVIII ст., рідкісні та цінні видання XIX–XX ст., у т.ч. особисті бібліотеки, колекція журналів, газет XVII–XX ст.). Велика частина документів з даного фонду не має аналогів в інших бібліотеках як в Україні, так і за її межами.

Особливу цінність газетно-журнальної колекції бібліотечного фонду становить місцева періодика кінця XIX – початку XX ст., зокрема перші газети «Южный край», «Утро», «Харьковские губернские ведомости», що видавалися у Харкові. Ці видання є неоціненним інформаційно-документальним джерелом для дослідження і вивчення історії культури і соціально-економічного розвитку Слобожанського краю XIX – початку XX ст.

Газета «Южный край» була визначена першою для оцифрування та відображення у «Електронному архіві періодичних видань Back2New». Фахівці зробили такий вибір, проаналізувавши зростаючі запити науковців до цього видання, врахувавши його фізичний стан, проблеми збереження та консервації. На жаль, у ЦНБ зберігається

неповний комплект цієї газети за період 1880–1917 рр., загальним обсягом близько 50 тис. сторінок, формату до А1. Зауважимо, що «Южный край» мав ілюстрований додаток (фотододаток) «Иллюстрированное добавление к газете» форматом А3. У фонді він представлений загальним обсягом понад 1500 сторінок за 1905; 1906; 1908–1915 рр.

Газета «Южный край» виходила щоденно з 1 грудня 1880-го по 3 грудня 1919 р., вона мала великий успіх. Тривалий час це був провідний видавничий проєкт на Слобожанщині. Видавцем газети був О. О. Іозефович, першим редактором – професор права Харківського університету, декан юридичного факультету А. М. Стоянов. Навколо видання гуртувалися професори університету, видатні діячі, письменники. Саме за ініціативи професорів М. Ф. Сумцова, Д. І. Багалія, М. Г. Халанського «Южный край» розпочав публікацію матеріалів українською мовою, друкував художні твори українських письменників. У 1915–1916 рр. газета була найбільш поширеним виданням, яке інформаційно репрезентувало всю Харківську губернію, висвітлюючи основні події усїєї імперії та зарубіжжя, крім того, газета вирізнялася лояльним ставленням до українського культурного руху. Це все дало змогу виданню «Южный край» стати інформаційним лідером краю у XIX – на початку XX ст.

Зауважимо, що газета і сьогодні користується підвищеним попитом серед науковців, дослідників. Висока затребуваність видання призводить до ризику пошкодження або навіть втрати крихких його оригіналів. На жаль, фізичний стан газети дуже ветхий. Цінність та значущість «Южного краю» і визначили комплекс необхідних заходів, які забезпечать його збереження. Насамперед, це застосування превентивної, фазової консервації оригіналів та створення повнотекстових електронних копій примірників газети.

У 2016 р. за кошти Міністерства освіти і науки України Центральною науковою бібліотекою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна розпочалося створення цифрових копій газети «Южный край» – 2,5 тисячі сторінок (понад 650 номерів випусків за 1800–1882 рр.). Попередньо усі номери газети, що відправлялись на копіювання, підлягали оцінці їх фізичного стану, визначенню можливості їх обробки за допомогою цифрових пристроїв для отримання максимально якісної копії. При потребі, реставратори ЦНБ проводили ретельні реставраційні роботи кожного номера газети. Роботи зі сканування виконала фірма «Електронні архіви України» (ЕЛАУ, м. Київ), яка має багаторічний досвід, використання кращих технологій та обладнання для виготовлення копій. За результатами цих робіт була створена колекція газет у PDF, яку розмістили на сайті бібліотеки в Електронному архіві рідкісних видань і рукописів для науки та освіти «eScriptorium» (<http://ecriptorium.univer.kharkov.ua/?locale=uk>). Для кожного оцифрованого випуску газети підготовлено короткий анований опис, а також посилання на перегляд/завантаження файла газети. Статистика використання архіву показала, що за перший місяць після розміщення газети «Южный край» на сайті,

було зафіксовано майже 1,5 тисячі звернень з різних країн світу: Україна, США, Німеччина, Франція, Англія, Італія, Японія, Нідерланди, Латвія та ін. Упродовж 2017–2018 рр. кількість звернень з різних країн зросла до 6 тисяч. Стало зрозуміло, що цей напрям роботи має дуже гарні перспективи і його необхідно всіляко розвивати.

Водночас аналіз використання е-архіву виявив проблеми. З'явилися певні обмеження, наприклад, такі як перегляд сторінок газет виключно у вигляді зображень, неможливість вести пошук за змістом. Спираючись на світові практики функціонування цифрових архівів періодики, було ухвалено рішення працювати над створенням багатофункціонального повнотекстового електронного архіву газети «Южный край» з розширеними можливостями використання оцифрованого фонду. Тут ми дуже вдячні за допомогу Академічній бібліотеці Латвійського університету (м. Рига), з якою ЦНБ багато років плідно співпрацює. Зокрема, директору Венті Коцере за консультаційну допомогу в організації вивчення досвіду латвійських бібліотек з створення цифрових архівів та виконавчому директору Валдісу Мазулісу, який щедро ділився досвідом реалізації проектів з оцифрування фондів Латвійської національної цифрової бібліотеки Letonica.

У 2018 р. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна спільно з ТОВ «Цифрова країна» (м. Київ) взяла участь у конкурсі культурно-мистецьких проектів Українського культурного фонду, запропонувавши журі «Електронний архів української друкованої преси Back2News». І так сталося, що він увійшов до складу переможців серед проектів національного партнерства.

Нашими фахівцями було розроблено «Електронний архів періодичних видань Back2News» (<http://back2news.org/>) та створено його складову – архів періодичних видань із фондів ЦНБ «Karazin.Back2News» (<http://karazin.back2news.org/>) з пошуком за текстами та наданням доступу через сайт ЦНБ. Для наповнення архіву «Karazin.Back2News» ми оцифрували та розпізнали 20 тисяч сторінок (більше 4 тисяч номерів) газети «Южный край» та ілюстрованих додатків до неї. Презентація вже готового архіву відбулася у листопаді 2018 р.

Які можливості має архів, як він працює та в чому його особливості? «Електронний архів періодичних видань Back2News» забезпечує: упорядковане структуроване зберігання; пошук інформації за індексними знаками; пошук інформації за текстом документа; сортування по архіву і результати пошуку; перегляд змісту газет; копіювання тексту газет, завантаження файлів, друк.

Зовнішньо архів має цілком зрозумілий інтерфейс: зручне представлення – кожна газета представлена у вигляді збільшених зображень оригінальних шпальт; зміст кожного номера структуровано за статтями та зображеннями; сторінки зі старими архаїчними шрифтами цілком читабельні. Він має досить прості інструменти пошуку – можливість повнотекстового пошуку або пошуку за назвою, датою, періодом, мовою; уможливує використання тексту статей.

Перед тим як перейти до наступного етапу з розширення та наповнення «Електронного архіву періодичних видань Back2News», бібліотека придбала високоякісний сканер для оцифрування газет великого формату. Однією з необхідних умов для розміщення унікальних видань у відкритих цифрових архівах є високоякісна цифрова копія пам'ятки, створення якої потребує сучасного широкоформатного сканера з можливістю проведення сканування раритетних і найбільш цінних документів різного виду, формату, типу оправи та товщини корінця, не пошкоджуючи їх. Йдеться насамперед про рідкісні книги, підшивки газет, зшиті папки та ін. Такий сканер забезпечує бережливий режим сканування, унеможливує випромінювання, шкідливе для оригіналу. У 2018 р. за спільні кошти Міністерства освіти і науки України та університету для ЦНБ було придбано сучасний планетарний кольоровий сканер формату A1 – Zeutschel OS 12000, призначення якого дбайливо та якісно виконувати оцифрування документів великого формату (до A1), таких як рідкісні книги великого формату «in-folio», підшивки газет та інші, безпосередньо у бібліотеці. Завдяки сучасній техніці Бібліотека отримала можливість самостійно створювати цифрові копії унікальних документів, які зберігаються у фонді книжкових пам'яток для розміщення їх у відкритих цифрових архівах.

Реалізація проекту продовжилася і у 2019 р. Зокрема, у «Електронному архіві періодичних видань Back2News» було розміщено й забезпечено перегляд 6331 випуску газети «Южный край» і «Иллюстрированного добавления к газете», загалом 34 824 сторінки, з яких розпізнано 6199 випусків (33 938 сторінок). Сканування видань виконувалося фахівцями ЦНБ, а обробка, розпізнавання і завантаження їх до електронного архіву – силами компанії ТОВ «Цифрова країна» (м. Київ).

Необхідність існування та розвитку такого архіву, підтверджується не тільки високими показниками звернень до колекцій, а й іншими результатами. У 2019 р. ми зробили цифрову копію матеріалів «Слобода Липці та Липецька волость Харківського повіту на шпальтах газети «Южный край» (1880–1919 рр.)» (Слобода Липці та Липецька волость Харківського повіту на шпальтах газети «Южный край» (1880–1919 рр.): зб. матеріалів / уклад., вступ. ст., покажчики А. М. Домановський, М. С. Домановська. Харків: Майдан, 2019. 132 с.), у вступній частині якої висловлюється глибока вдячність фахівцям ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна, ініціаторам та втіловачам у життя проекту «Електронний архів періодичних видань Back2News». Крім того, бібліотека отримує від користувачів архіву багато схвальних, вдячних відгуків і навіть пропозицій стосовно розширення можливостей архіву.

Нині триває робота з наповнення електронного архіву, найближчим часом планується його розширення іншими назвами газет. Основним алгоритмом поповнення цифрових колекцій буде планове оцифрування наявних у фондах бібліотеки цінних та найбільш затребуваних періодичних видань, які мають культурно-історичне значення, сприяють виконанню тематичних проектів, поглиблюють нашу співпрацю.

ЦНБ співпрацює і прагне надалі співпрацювати як з бібліотеками, так і з іншими установами у питаннях створення цифрових колекцій. Адже найважливішими показниками електронних бібліотек (як, до речі, і в традиційних бібліотечних фондах) є повнота колекції і якість зібраних там ресурсів для більш масштабної, інтерактивної репрезентації культурної спадщини людства. Практично жодна бібліотека сьогодні не має повних видань за всі дні публікації. А ось оцифрування вперше уможлиблює реальний огляд цих випусків періодики. Відсутні випуски газети в цифровій колекції однієї бібліотеки, можуть доповнюватись цифровою колекцією іншої. Користувач фактично має змогу переглянути весь комплект потрібної періодики, а бібліотеки раціонально використовують свої ресурси, доповнюючи, а не повторюючи створення цифрових копій.

Особливість «Електронного архіву періодичних видань Back2News» полягає у тому, що він створений не для однієї бібліотеки, а є спеціалізованим порталом, який дає можливість бібліотекам, архівам, іншим установам України приєднатися до проекту, об'єднати свої ресурси і у такий спосіб забезпечити користувачеві якомога повний доступ до національних культурних цінностей для вивчення і популяризації історії та культури України.

«Електронний архів періодичних видань Back2News» – некомерційний проект. Створення електронного контенту, забезпечення функціонування архіву здійснюється за рахунок власних коштів партнерів або коштів на реалізацію окремих проектів, у т. ч. на основі грантів. Перший етап проекту реалізовано за рахунок Українського культурного фонду і Фонду культури та інновацій FUTURA. Наступний етап розвитку архіву ЦНБ реалізує за кошти, виділені МОН України на забезпечення збереження та належного функціонування об'єкта національного надбання «Фонд книжкових пам'яток Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна», та за кошти університету.

Olena Babicheva,

Deputy Director, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6650-3060>,

Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)

«ELECTRONIC ARCHIVE OF PERIODICALS KARAZIN.BACK2NEWS»: FIRST EXPERIENCE DEVELOPING OPEN FULL-TEXT RESOURCES IN DOMESTIC LIBRARIES

The article presents the experience of developing open full-text resources on the example of project «Electronic archive of periodicals Back2News» at the Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University. The initiative to create an archive is connected with projects to preserve the national heritage, to provide access to historical data of our cultural heritage for different groups of society, which will promote understanding of Ukrainian history, geography, economy, politics, culture. The decision to create the archive was made after studying the world experience of implementing projects on digital archives creation, detailed justification by the Library of the primary need to preserve the newspaper fund, query analyzer for its use. Also, the purpose of creating the archive and the tasks for its successful functioning were determined. We are highlighting the stages of archive creation, its organization, functional properties, special advantages, such as corporate – the possibility of joining the project to other libraries, archives with the purpose of collecting as many complete and qualitative digital collections of Ukrainian periodicals as possible for huge, interactive representation of national cultural heritage and its integration into the world of information and cultural space.

K e y w o r d s: Periodicals of Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University, Digitization, Digital Archive, Full-text resources, Open access.

Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody Sq, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: o.g.babicheva@karazin.ua

Стаття надійшла до редакції 16.03.2020 р.

Організаційна структура «Електронного архіву періодичних видань Back2News» включає: головний пошуковий сайт (портал): <http://back2news.org> та корпоративні сайти партнерів: (перший з сайтів – <http://Karazin.Back2News>). Головний пошуковий сайт «Back2News» забезпечує: об'єднання баз даних корпоративних архівів партнерів проекту; єдиний інтерфейс доступу до розподіленого Електронного архіву періодичних видань; здійснює пошук за текстами періодичних видань усіх бібліотек, архівів, що приєдналися до проекту. У «Електронному архіві періодичних видань Back2News» обов'язково відображаються дані щодо власника періодичних видань, місця їх зберігання. Затверджено Положення про партнерство та Порядок приєднання до проекту. Складено інструкцію з порядку дій та єдині вимоги до створення електронного контенту: форматів сканування, збереження, розпізнавання, надання метаданих.

Компанія «Цифрова країна» (<http://digitalcountry.ua>) здійснює загальну координацію дій партнерів проекту; забезпечує функціонування головного пошукового порталу Back2News та корпоративних сайтів, безкоштовно надає програмне забезпечення для функціонування головного та корпоративних сайтів; забезпечує їх підтримку та супроводження програмного забезпечення; надає консультативну допомогу.

Бібліотеки, архіви, музеї та інші установи України можуть ознайомитися з проектом «Електронний архів періодичних видань Back2News», його можливостями, перевагами та приєднатися до його реалізації: welcome@back2news.org.

Висновки. Кооперуючи свої зусилля, тісно співпрацюючи, бібліотеки, архіви мають колосальний інформаційний потенціал. Завдяки їх партнерству може бути створений надійний цифровий архів, який забезпечить на тривалий термін цілісність та доступність збережених цифрових продуктів, стане вагомим внеском у розвиток сучасного інформаційного суспільства, сприятиме прогресу нашої країни.